

De Toorts

Cultuurhistorie

IVN Zuid-Kennemerland

Nummer 110

Juni 2020

OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNEMERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. IVN, Instituut voor Natuur-educatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in met educatie en voorlichtingsactiviteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Lid of donateur

IVN-leden zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waarbij mensen nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten. De jaarbijdrage is voor leden minimaal €24 en voor donateurs minimaal €15. Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen bovendien het kwartaalblad 'Mens en natuur' van IVN Nederland.

Bestuur

Wim Swinkels (voorzitter, telefoon 06.52788835), Petra Bürmann (secretaris), Peter Blondel (penningmeester, ledenadministratie), Martin Ettema (algemeen bestuurslid).

E-mail: ivnzk.bestuur@gmail.com; ivnzk.penningmeester@gmail.com; ivnzk.secretariaat@gmail.com

Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Haarlem

Werkgroepen

Cursussen Arend Reinink, areinink1@gmail.com

Duurzame Leefomgeving Hans Kerkhoff, 023.5288577, ivnzk.duurzaam@gmail.com

Excursies Cor Vlot, 06.51397597, cor@corvlot.nl

Excursies op aanvraag Ok Overbeek, 06.31305324, ivnzk.excursies@gmail.com (stuur een e-mail of een sms)

Excursieplanner Miranda Bosse, mbbosse@live.nl

Haarlemmermeer Anneke Wegman, annekesylvia@gmail.com

Kinderen Hans Smits, 023.5848789, ivnzk.kinderen@gmail.com

Ledenadministratie: ivnzk leden@gmail.com

Lezingen Carla Kleinpaste, 06.52535343, ivnzk.lezingen@gmail.com

Mediacontacten Ronald Cassee, ivnzk.publiciteit@gmail.com

Natuurinformatiecentrum Schalkwijk Therese van Groeningen, 023.5450082, theresevangroeningen@planet.nl

Natuurkoffer Ans Boogers, ivnzk.natuurkoffer@gmail.com

Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023.5351239, ivnzk.natuurwerk@gmail.com

Oeverzwaluwen Marcel Schalkwijk (Vogelwerkgroep ZK), 023.5636888, jwmschalkwijk@gmail.com

Toorts Jany van Dijk, ivnzk.toorts@gmail.com, 06.55705935

Toortsdistributie Hennie Terpstra, 06.41388789, terpstra.hennie@gmail.com

Verreijkers voor excursies Ok Overbeek, 06.31305324

Website Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek, ivnzk.webbeheer@gmail.com

www.ivn.nl/zuidkennemerland

INHOUD

Van de redactie	3
Even voorstellen	3
Van het bestuur	4
Sprookje van Marisca	4
Wilde paarden	5
Tekenen in de natuur	6
Straatje om met Marisca	7
Habonde's kruidenhoek	8
Ruïne van Brederode	9
De Atlantikwall	10
Zandvoorters en de duinen	11
De Waterwolf	12
Eendenkooi Stokman	13
Haarlemse Bolwerken	14
Uitgelicht: Groen om te doen	15
Puzzel	15

Bezoek in het bollenveld. Foto: Jany van Dijk

Colofon De Toorts

Redactie: Femke van den Berg, Cas Botman, Jany van Dijk, Loes van der Heijden en Margo Slot.

Bijdragen van: Ronald Cassee, Marisca van der Eem, Mariëlle Geritsen, Harry Lips, Piet Paree, Kaisa Oosterhoff en Wim Swinkels.

Foto voorkant: Femke van den Berg

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo', met FSC-keurmerk.

De volgende Toorts verschijnt in december 2020. Kopij graag uiterlijk 15 oktober digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

VAN DE REDACTIE

Als je dit leest is de natuur al aan het zomeren. Eind maart barstte het los met prachtige kleuren, gezang van onnoemelijk veel vogels en heerlijk geurende bollenvelden. Omdat van ons wordt gevraagd om zoveel mogelijk binnen te blijven, komen we niet zoveel buiten als anders. Maar in de tuinen en op balkons is ook veel te zien, te horen en te ruiken. En tijdens een wandeling of fietstocht merk je dat het door de sociale lock down buiten stiller is, de lucht lijkt blauwer, de dieren minder schuw.

Helaas ging een aantal IVN activiteiten niet door vanwege de coronacrisis. Daardoor kwamen veel artikelen ook te vervallen, zoals een interview met de donateur van de Vogeldag, een verslag van de Stinsendag en een excursiebeleving. Die komen een andere keer vast en zeker aan bod. Maar dankzij de ingezonden artikelen en prachtige foto's lukte het toch om deze Toorts samen te stellen.

Het thema "Cultuurhistorie" gaat over de manier waarop wij mensen eeuwenlang met onze natuur en ons landschap zijn omgegaan. Dat was om te overleven, om de stad te ontvluchten, of uit oorlogszucht. Door dat menselijk handelen en ingrijpen in de natuur in vroeger tijden is ons landschap gevormd.

En we gaan ermee door, want niets menselijks is ons vreemd. We bouwen, leggen parken aan, vormen nieuwe wegen. Maar de natuur trekt haar eigen plan. Laten we ons daarom verwonderen over het natuurlandschap van Zuid-Kennemerland. En laten we daar heel zuinig op zijn!

*Namens de redactie,
Jany van Dijk*

EVEN VOORSTELLEN

250 woorden om mijzelf voor te stellen ... waar zal ik beginnen?

Als kind woonde ik op een flat. Ik speelde graag buiten, langs slootjes of op veldjes. Huisdieren waren taboe op de flat dus hield ik op het balkon "klein leven".

Als 7-jarige was ik zelf erg onder de indruk van mijn eerste project. Visjes, die door mij als kikkerdril gevangen waren, kregen opeens achterpootjes. Vissen met achterpootjes! Mijn moeder stuurde me met deze ontdekking naar onze buurman, Kees Hana, een bekende bioloog, die mij vertelde dat het eigenlijk niets bijzonders was, maar de normale ontwikkeling van vis naar kikker.

Natuurwandeling op Saba. Foto: H. Buiting

Mijn volgende project betrof rupsen, ook heel bijzonder, hoe die zich tot pop en vervolgens tot vlinder ontwikkelden. Mijn belangstelling was gewekt: wat bijzonder was de dierenwereld!

Vele jaren later loop ik regelmatig mee met IVN-wandelingen in de omgeving en geniet volop van hetgeen de natuur te bieden heeft. En altijd hoor ik nieuwe weetjes of leer ik te herkennen wat ik zie.

Van huis uit ben ik psychologe en heb voor mijn werk als docent regelmatig stukjes en cursussen geschreven. Hoewel mijn loopbaan op enig moment een andere wending nam, bleef het schrijven er onderdeel van uitmaken. Nu ik niet meer werk, vind ik het leuk om stukjes te schrijven over mijn verwonderingen in de natuur. De Toorts is hiervoor een medium bij uitstek.

Loes van der Heijden

Koniks bij Strandslag Kattendel. Foto: Cas Botman

VAN HET BESTUUR

In de vorige Toorts eindigde ons bericht met: “We staan weer klaar voor een nieuwe lente”. We wisten toen niet hoe onverwacht het coronavirus een rem zou zetten op onze activiteiten. Excursies, Stinsenplantendag, Vogeldag en de Natuurguidsenopleiding kwamen tot stilstand.

IVN-ZK bestuur in videozitting bijeen.

Tijdens de lockdown werden veel mensen zich meer bewust van de rust in de woonomgeving en van de vogels die zich lieten horen. Belangstelling voor online vogelcursussen, tuintellingen en natuur dicht bij huis nam merkbaar toe. We hebben allemaal behoefte aan naar buiten gaan en het gebruiken van al onze zintuigen. We zouden meer moeten waarderen wat we aan moois hebben om ons heen en minder ons heil zoeken in vertier ver van huis. Dat geldt ook voor ons dagelijkse eten.

Een ervaring en een levensles rijker willen we klaar staan om een bijdrage te leveren in het post-corona tijdperk. Het bestuur kijkt uit naar een snelle opstart van mogelijke activiteiten en bijdragen door IVN'ers zoals het vergroten van de waardering voor de eigen omgeving, onderwerpen als Natuur in de Stad, excursies in het Nationaal Park en andere natuurgebieden in onze omgeving, activiteiten voor kinderen en ouderen, Gezond Natuur Wandelen en (tuin)cursussen.

We hopen dat iedereen in deze bijzondere tijden extra inspiratie vindt in de natuur om ons heen.

*Namens het bestuur van IVN afdeling Zuid-Kennemerland,
Wim Swinkels*

Waarom zijn sommige bloemen geel?

EEN SPROOKJE VAN MARISCA

Het was heel lang geleden toen de wereld nog geen echte dag en nacht had en het soms tijden donker op aarde was en dan weer even licht. De plantjes groeiden niet hard want er was te weinig licht om te groeien. Ze zochten naar manieren om het licht langer vast te houden en ook om het wat warmer te hebben. “Zouden we niet wat zonlicht kunnen vasthouden als de zon schijnt”, vroegen zij zich af.

Als eerste probeerde het speenkruid het. Zij zetten hun witte bloemblaadjes open toen de zon scheen en namen het gele zonlicht in zich op.

De volgende dag verschenen in het schemerlicht gele lichtpuntjes op de bodem. Dat gaf de paardenbloemen de moed om het ook te proberen. Zij spreidden ook hun bloemblaadjes wijd uit om zoveel mogelijk zonlicht te vangen. Dat voelde goed, dat voelde warm en zij riepen naar het koolzaad: “De volgende keer jullie, dan komt het licht steeds wat hoger terug.”

De dotters wilden dat ook wel en ook zij namen het geel in zich op om het over het water uit te spreiden. Steeds meer bloemen sloten zich aan: plomp, narcissen, lis, boterbloem, brem, stinkende gouwe, muurpeper en verschillende klavervoorten. De zon zag hoe graag de planten licht en warmte wilden hebben en hij sprak met het donker af dat zij ieder de helft van de tijd aan de hemel zouden zijn. En zo is het ritme van dag en nacht ontstaan, dankzij de planten.

Tekst en foto: Marisca van der Eem

WILDE PAARDEN

De puzzelwinnaar bleek dit keer een jonge dame van 8 jaar, Kaisa Oosterhoff. Zij heeft een grote liefde voor paarden en zit ook op paardrijles. Voor De Toorts heeft ze een artikel geschreven over de wilde paarden in Nationaal Park Zuid-Kennemerland.

Ik ben Kaisa Oosterhoff en paarden zijn mijn lievelingsdieren. In de duinen heb ik wel eens de wilde paarden gezien en ik vind ze heel mooi en ook bijzonder om ze zomaar in het wild tegen te komen. Ik heb Jowien van der Vegte, boswachter bij Natuurmonumenten, geïnterviewd. Zij houdt ook veel van paarden.

Er zijn nu ongeveer veertig konikpaarden en twintig shetlanders in de duinen. Ze zijn verdeeld over vijf kuddes. Twee konikpaarden leven samen. In de kuddes leven alleen merries, dat zijn vrouwtjespaarden. Een leidmerrie is de baas van de kudde. Omdat er geen hengsten zijn worden er geen veulens geboren. Er worden nieuwe paarden bij een kudde gezet, als de kudde te klein wordt. Soms zijn daar drachtige merries bij, dus af en toe is er toch een veulentje!

De paarden zijn uitgezet in het wild omdat ze veel gras eten, waardoor er meer plek komt voor kruiden en ander groen zoals verse topjes van distels en brandnetels. In de winter eten ze ook takjes en schors. Als er twee weken sneeuw ligt en de paarden worden te mager, dan worden ze bijgevoerd met

Lekker in het zonnetje. Foto: Saila Smit

hooi. Dit is nog nooit nodig geweest. De paarden zijn nu zelfs erg dik, omdat ze een rustig leven hebben doordat ze geen vijanden hebben, genoeg te eten hebben en geen veulens krijgen.

Als het regent en waait zoeken de wilde paarden beschutte plekken op. Bij lekker zonnig weer gaan ze op een open plek staan. Maar als het erg warm is gaan ze in de schaduw staan. Of ze rollen in het water van duinmeertjes zoals de Oosterplas. De meeste kuddes hebben een eigen gebied waar ze het liefst rondlopen. Ze zoeken daar het lekkerste gras.

Als ruiters te paard de duinen in gaan, dan moeten ze ongeveer vijftwintig meter afstand houden want de wilde paarden kunnen onverwacht reageren op tamme paarden. Wandelaars moe-

Kaisa. Foto: Saila Smit

ten ook afstand houden van de wilde paarden. De wilde paarden mogen niet te tam worden, anders kunnen er ongelukken gebeuren.

De paarden worden niet verzorgd maar wel in de gaten gehouden. Als ze bijvoorbeeld een teek hebben dan wordt die niet verwijderd, want ze schuren zelf tegen een boom of rollen door het zand. De hoeven worden alleen gekapt als het echt nodig is, als ze te lang worden of als de paarden slecht gaan lopen. De boswachter vangt de paarden liever niet, ze kunnen heel erg in paniek raken omdat ze het niet gewend zijn. Paarden die veel verzorging nodig hebben worden naar een ander natuurgebied overgeplaatst waar ze makkelijker gecontroleerd kunnen worden.

Groetjes van Kaisa Oosterhoff (met een beetje hulp van haar moeder).

Verkoeling op een warme dag. Foto: Jowien van de Vegte

TEKENEN IN DE NATUUR

Onder leiding van Jan Saveur is op zondag 8 maart jongsleden een nieuwe workshop "Tekenen in de natuur" van start gegaan. Inspiratie voor deze workshop heeft Jan opgedaan bij de IVN-afdeling Amsterdam, waar hij heeft deelgenomen aan een vergelijkbare activiteit onder leiding van een enthousiaste IVN collega. Ronald Cassee doet verslag van de eerste workshop "Tekenen in de natuur", georganiseerd vanuit het IVN Zuid-Kennemerland.

Tekenen op locatie

De locatie van de eerste workshop was Huis Ter Kleef in de kweektuin van Haarlem waar door Jan Saveur werd gestart met een groepje van 4 deelnemers.

Na een "verkenning rondje" door de kweektuin werd als tekenlocatie de pittoreske ruïne van het oude Huis Ter Kleef gekozen. Iedereen werd door Jan voorzien van een tekenplankje, potloden en tekenpapier. Krukjes waren door de deelnemers zelf meegebracht en één blik in de tas van Jan stelde gerust, want ook aan koffie en thee was gedacht.

De weergoden waren de werkgroep niet slecht gezind, daar waar het voor

Creatief buiten zijn.

Thijsse's Hof. Tekenaar: Piet Paree

aanvang nog een beetje miezerde, bleef het tijdens deze bijeenkomst droog.

Hoewel Jan hierover zelf bescheiden is, kan rustig gesteld worden dat hij goed kan tekenen. Aan het begin van de sessie liet hij een map met een selectie van zijn tekenwerk zien en dat zag er niet verkeerd uit! De werkwijze van Jan is om samen lekker aan de slag te gaan, je creativiteit de vrije loop te laten en je af en toe bij te staan met raad en daad.

Ervaring

Je hoeft voor deze workshop beslist geen begaafd tekenaar te zijn of ervaring te hebben met het tekenen in de natuur. Het gaat om het plezier, de ontspanning en natuurlijk is het mooi

meegenomen als je je tekenvaardigheid met wat hulp verder kunt ontwikkelen.

Het leuke van deze workshop is om samen met een groepje IVN'ers met een tekenactiviteit in de natuur bezig te zijn. Naast de huidige deelnemers - zijn meer deelnemers van harte welkom. Nieuwe deelnemers kunnen zich aanmelden bij Jan Saveur (jansa-veur@gmail.com of 06.53615798).

NB: Tijdens de Coronacrisis zullen activiteiten van deze workshop plaatsvinden in overeenstemming met de geldende voorschriften.

Tekst en foto's: Ronald Cassee, Coördinator Mediacontacten (Publiciteit)

Oosterplas: lekker wandelen!

Stiller dan anders is het in wandelbos Groenendaal. Geen autogeluid, geen vliegtuigen maar vogels die zingen in hun eigen toonaard. Zachte mensenstemmen op minstens anderhalve meter afstand. Zou het ook zo stil zijn geweest in de tijd dat dit bos nog deel uitmaakte van het landgoed dat vanaf 1767 ruim een eeuw in het bezit was van de bankiersfamilie Hope uit Amsterdam?

De vijvers, het molentje, de Engelse landschapstijl herinneren nog aan die tijd. Toen strekte Groenendaal zich uit van het Haarlemmermeer tot aan de Leidse trekvaart. Nu is het aanzienlijk kleiner maar nog groot genoeg voor een dorpsbos. Toen mocht je er niet zo maar gaan wandelen, dat was voorbehouden aan familie en gasten van de eigenaar. Trots lieten zij de Belvédère zien en rustten misschien even uit op de zogeheten 'walvisch-bank', opgebouwd uit de ribben van een walvis. Zo'n bank oogstte bewondering, maar zou nu niet meer kunnen.

Uit de ribben van een walvis.

Voordat dit alles in cultuur werd gebracht was hier 'wildernisse', bestaand uit stuivend duinzand op een strandwal dat heerste over de mens. Tot de mens besloot om die 'wildernisse' te temmen en te maken tot een luthof waar de eigenaar kon wandelen in de schaduw van verschillende boomsoorten, vogels hun liederen zongen, konijnen

Eikels in wording.

rondhuppelden, eenden werden gevangen in een eendenkooi, bomen geplant in strakke rijen of losjes en waar de lucht zuiver was en het niet stonk zoals in de grote stad in de zomer.

Veel van de in die tijd aangeplante bomen en struiken zijn in de Tweede Wereldoorlog gekapt. Burgemeester van Lennep van gemeente Heemstede had in 1913 een unieke, vooruitziende blik door een deel van het landgoed te kopen van de erven Van Merlen. Anders waren waarschijnlijk alle bomen gekapt en was het bollenland geworden zoals de omgeving. Dan had ik nu niet lopen genieten van de bloeiende eik.

*de eik heeft gebloeid
en bijna niemand zag het
het bewijs: eikels*

Ik denk dat vroeger in dit bos de blaadjes van de lindes in de lente net zo zachtgroen en streelzacht waren als nu. Dat er ook mos groeide op omgevallen bomen, het zonlicht tussen de bomen door viel in de lange lindelanen en dat voetstappen net als nu gedempt werden door het zachte zandpad.

In de wateren rondom krijgen eenden en zwanen veel leefruimte. Er wordt nu niet meer gejaagd op eenden. En al jaren nestelt er een ooievaarsechtpaar op de neergezette paal met wiel. Ook dit jaar heb ik weer een koppie boven het nest zien steken, teken dat er gebroed wordt. Ik denk dat eeuwen geleden hier al spechten op takken klopten, kraaien hoog in bomen krasten, kool-

Witte pluizenbol.

mezen zaagden, bramen het pad versperden en paardenbloemen langzaam transformeerden van gele sterren tot witte pluizenbollen. Dat alles gebeurt nog steeds op deze historische grond waar ik zo vaak mag wandelen als ik wil. Wat een voorrecht.

Tekst en foto's: Marisca van der Eem

Leentje leerde Lotje lopen langs de...

HABONDES KRUIDENHOEK: DE LINDE (TILIA)

In de oudheid was de linde al een heilige boom, net als trouwens de andere grote Europese bomen als eik, den, berk en es. De linde groeit als solitaire boom breed uit, en kan ook heel oud worden. In de oude verhalen wordt de linde vaak verbonden met godinnen, wellicht heeft dit te maken met het vrouwelijke karakter van de boom, met haar zachte, hartvormige bladeren en de zoetgeurende bloesem!

Arthur Rackham: Philemon and Baucis.
Bron: Pinterest

In de Romeinse mythologie wordt verteld hoe Zeus en zijn zoon Hermes over de aarde zwierven om na te gaan in hoeverre de mensen gastvrij waren. Ze kwamen terecht in de schamele hut van het bejaarde echtpaar Philemon en Baucis. Ondanks hun armoede wilden die hun gasten zoveel mogelijk verwennen. Als beloning veranderden de goden hen bij hun dood in een boom. Philemon werd een eik en Baucis een linde. Op bovenstaande illustratie zie je hoe ze nog jaren ineen-gestengeld konden voortleven.

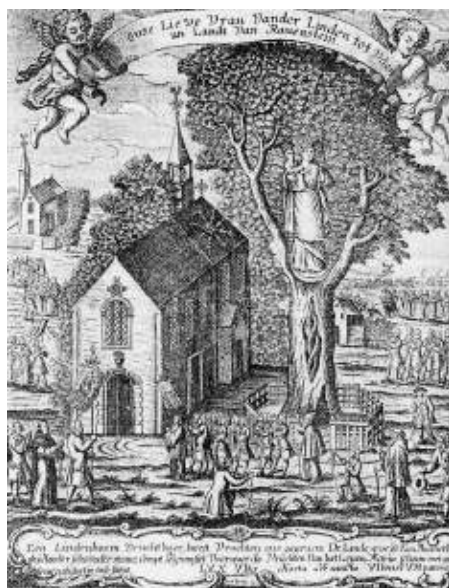
In onze contreien was de lindeboom gewijd aan Freya, de Germaanse godin van de liefde en vruchtbaarheid. Vrouwen offerden bij de boom in de hoop op vruchtbaarheid en welvaren thuis. Na de kerstening werden er Mariakapellen bij deze lindes geplaatst, namen als de Onze Lieve Vrouw ter Linde in Uden herinneren hier nog aan.

Bij de inhuldiging van Wilhemina in 1898 werden er in ons hele land lindebomen aangeplant. Bij het Centraal Station staat een Juliana-Linde en ga ook eens in het midden staan van de kring met lindebomen in het Florapark in Haarlem!

In Elswout staat een monumentale linde, maar op moment van schrijven, is Elswout door de maatregelen gesloten. Daarom ben ik op bezoek gegaan bij de monumentale linde in Heiloo. Deze linde is inmiddels al 300 jaar oud en is dramatisch gesitueerd bovenop een berg. Als je nagaat wat zo'n boom al heeft meegemaakt...

En dan nu de oogst. Veel lindes zijn opgekroond, de takken zijn hoog opgesnoeid. Daar kun je als je ze wilt plukken met geen mogelijkheid meer bij. Ga dus rond begin juni op zoek naar bomen met laaghangende takken of jonge exemplaren. Laat je leiden door de zoete geur in de avond.

De timing is belangrijk. De bloemen zijn klaar om te oogsten als ze allemaal open zijn, en er nog geen is verwelkt. Dat is ook het moment dat er veel bijen rondom de bloemen zwermen. Oogst de bloem plus het steunblad op een zonnige droge dag, bij nat weer zal de bloem veel minder goed geuren. Droog de bloesem in huis op een donker plekje, bijvoorbeeld in een rieten mand. Het hele huis ruikt dan heerlijk.

Devotieprentje Onze Lieve Vrouw ter Linde uit Uden. Bron: Stichting Het Uden-Archief

Wat heeft deze linde in Heiloo meegemaakt?
Foto: Jan-Willem Doornenbal

Lindebloesem als thee is al heerlijk en rustgevend. Om de smaak nog meer omhoog te halen kun je citroengras, gember(poeder), kaneelbast en rozenblaadjes toevoegen.

Als je deze thee donker en droog bewaart, blijft het zeker nog een jaar goed. Tot de volgende oogst!

Tekst: Mariëlle Gerritsen

Elegante Tilia.
Bron: Wikimedia Köhlers Medizinal Pflanzen

DE RUINE VAN BREDERODE

Kasteel Brederode is rond 1300 gebouwd, in opdracht van Floris V, de toenmalige Graaf van Holland. De bouw is waarschijnlijk uitgevoerd door Willem I van Brederode. Het lag op de punt van een strandwal, met aan de noordoostkant het Wijkmeer, aan de westkant de duinen en om de uitloper heen veenmoeras. Dit alles tezamen vormde een strategisch veilige plek, die haast niet ongezien te benaderen en te passeren was.

Op de punt van de strandwal.

De muren van de huidige ruïne zijn op allerlei plekken begroeid en vormen een waar natuurgebied. De meest zeldzame plant is de gele muurbloem. Deze plant floreert er zo goed door de zeer kalkrijke specie die toentertijd is gebruikt. Ook de muurleeuwenbek en de tongvaren profiteren daar ten volle van. Sommige muurplekken vormen ware rotstuintjes met een grote verscheidenheid aan kruiden. Sinds vorig jaar is er een kruidentuin met vergeten groenten en veel gebruikte tuinkruiden in aanleg.

Ook veel dieren vinden een welkome woonplek in de vele nisjes: ooit bij de bouw aangebrachte holtes om draagbalken voor steigerplanken in te kunnen steken, gaten waar de ketting van de ophaalbrug in verdween of hopen in de statige oude linden en kastanjes. Zo vinden kauwtjes, hommels en zelfs een winterkoninkje hier hun woonplek. Rond de ruïne wordt de ijsvogel regelmatigesignaleerd. De Canadese ganzen, die grazen in de weilanden naast de ruïne, proberen hun eieren op de muren te leggen.

De ruïne is gesloten tussen 1 november en 1 maart. In die periode is dat al vele tientallen jaren het winterverblijf van enkele vleermuissoorten: de

Kruidentuin met op de achtergrond de ruïne.

Schets van de ruïne door Jan Saveur.

dwergvleermuis, de watervleermuis en de grootoorvleermuis. Ze hangen tussen de plafondbalken en in de voegen tussen de stenen. Verder huizen er ook ransuilen en kerkuilen in de toren. Na de winter ligt de bovenste torenkamer vol met uilenballen. Af en toe broedt er een kerkuil boven in de toren.

Tot slot, zelfs de reeën weten 's nachts de ruïne te vinden en dan vooral de kruidentuin. De Ruïne van Brederode is zeker een bezoek waard.

Tekst en foto's: Piet Pree

Kerkuil in de hoogte. Foto: Rob Kortekaas

Binnenduinenrand Brederode.

Gele muurbloem.

DE ATLANTIKWALL

De Kennemerduinen dragen door de eeuwen heen sporen van het verleden, vanaf 5000 voor de jaartelling tot heden. In de jaren 1942-1944 werd door het Duitse leger aan de kust een enorme verdedigingslinie aangebracht om zich te verdedigen tegen een aanval van de geallieerden.

Deze Atlantikwall, bestaande uit bunkers, mijnevelden, anti tankmuren en kanonnen, had een totale lengte van 5200 kilometer en strekte zich uit van Noorwegen tot de Frans-Spaanse grens. Het is één van de grootste bouwwerken van de vorige eeuw. Door honderdduizenden mensen langs de westkust van Europa is hieraan gewerkt, al dan niet onder dwang.

Duinen

In Nederland loopt de Atlantikwall langs de gehele kust. De aanleg van deze gigantische verdedigingslinie heeft in het duingebied vele sporen achtergelaten. Voor de aanleg zijn in Nederland veel woningen in de kustdorpen gesloopt en zijn bewoners geëvacueerd. Niet alleen woningen werden gesloopt, ook de natuur had te lijden onder de bouw. Duinen werden afgegraven voor de aanleg van de bunkers en bomen werden gekapt voor bekisting van de bunkers. De restanten zijn aangemerkt als oorlogsmonument.

Verzonken in het landschap.

Anti tankwal.

Oorlogsmonument

Dit oorlogsmonument helpt de herinnering aan het verleden in stand te houden en de overblijfselen zijn inmiddels onderdeel gaan uitmaken van het landschap.

Als je vandaag de dag door de duinen loopt, zijn er verschillende tastbare herinneringen aan deze verdedigingslinie te zien. In de duinen bij Zandvoort liggen stukken van de anti tankmuur en vele bunkers, net als bijvoorbeeld bij IJmuiden en Hoek van Holland. Om de vele bunkerdorpen met elkaar te verbinden, zijn door de Duitsers betonnen wegen aangelegd. Een aantal van deze wegen is nu nog steeds in gebruik als wandel- of fietspad.

Nieuwe natuur

Op diverse plekken in de duinen zijn bommen van de geallieerden of van de Duitsers ingeslagen. Als je goed naar het duinlandschap kijkt, kun je in de duinen op sommige plekken de bomkraters herkennen als een groep verspreide kuilen. De bomkraters waren aanvankelijk plaatsen voor bijzondere planten die goed konden groeien op een nattere bodem. Naast de bomkraters leidde ook na de oorlog het afgraven van bunkers tot meer vochtige plaatsen in de duinen. En nieuwe planten deden daardoor hun intrede, de zogenoemde oorlogsadventieven. Voorbeelden hiervan zijn de pijlkruikers, tongvarens en de Duitse lis. Deze laatste twee zijn te vinden op enkele bunkers in de Waterleidingduinen.

Niet alleen de flora veranderde, maar ook de fauna. De inmiddels afgesloten bunkers zijn in trek bij diverse vleermuissoorten. Vanwege de hoge luchtvochtigheid en de constante temperatuur is het voor hen een aantrekkelijke plaats om te overwinteren. Een aantal bunkers heeft een nieuwe bestemming gekregen als museum, bijvoorbeeld in IJmuiden. Ook worden ze als recreatiewoning gebruikt, zoals in Zandvoort. Weer andere werden een tijdlang als opslagplaats gebruikt om machines en gereedschappen voor onderhoud op te bergen. Meerdere bunkers zijn opgeruimd of door de tijd heen verzonken in het landschap en bijna volledig begroeid.

Tekst en foto's: Loes van der Heijden

ZANDVOORTERS EN DE DUINEN

Aardappelen en bunkerhuisjes lijken weinig met elkaar te maken te hebben. Toch horen beide in de Zandvoortse duinen. We gaan daarvoor ruim 200 jaar terug in de tijd.

Aardappelen

Door de eeuwen heen zijn stukken van de duingrond langs onze kuststrook als landbouwgrond gebruikt. Er gedijen echter maar weinig gewassen op de schrale duingrond, het zijn vooral aardappelen die het redelijk goed doen.

Begin 19e eeuw is het David Jacob van Lennep, de vader van de schrijver Jacob van Lennep, gelukt om met succes duinaardappelen op zijn stuk duingrond bij Zandvoort te verbouwen. Midden in de 19e eeuw heerste de ziekte aardappelmoesheid in Europa maar die liet de duinaardappel ongemoeid, waardoor deze floreerde als nooit tevoren. Er was zelfs sprake van export naar Engeland.

Ook de Zandvoorters hadden kleine stukjes grond waarop ze duinaardappelen verbouwden. Als gevolg van de waterwinning in de duinen en de daarmee samenhangende verdroging van de grond, ging het succes van de duinaardappel ten onder. Tijdens de Tweede Wereldoorlog worden kleine akkertjes weer leven ingeblazen en telen de bewoners duinpiepers, winterpenen en prei. Nu zie je nog (restanten van) kleine akkertjes, bijvoorbeeld langs het fietspad van Zandvoort naar Bloemendaal aan Zee.

Bunkerhuisje Kosterverlorenpark. Bron: Flickr's The Commons

Bunkers

De Zandvoortse duinen werden niet alleen als landbouwgrond gebruikt. Op het 14 hectare tellende Kostverlorenpark is in de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers een bunkercomplex van 55 bunkers neergezet voor een compagnie van 150 soldaten.

Ruim na de Tweede Wereldoorlog maakten de Zandvoorters gebruik van de 35 niet geruimde bunkers, door deze in te richten als zomerhuisjes. Aanvankelijk bedroeg de huur 25 gulden voor het seizoen en waren de huurders jonge gezinnen met een medische indicatie, zij hadden voorrang bij het huren van een bunkerhuisje.

Op het terrein waren regels van kracht: geen honden, geen geluidsoverlast en ieder seizoen moesten de huisjes door de huurders worden geschilderd. De bewoners plaatsten kacheltjes en er werd waterleiding aangelegd. Vanaf de jaren 60 is de grond waarop de bunkerhuisjes staan erg gewild voor woningbouw. Sindsdien proberen de bewoners voor hun huisjes de monumentenstatus te krijgen. De bunkerhuisjes maakten tijdens de Tweede Wereldoorlog deel uit van de Atlantikwall, de grootste verdedigingslinie in Europa, en zijn dus 'monumenten' van onze geschiedenis.

Enkele jaren geleden is gestart met de verkoop van vrijkomende recreatiewoningen en inmiddels is de helft van de bunkerhuisjes verkocht. De overige huisjes worden nog steeds verhuurd. In 2017 werd het park gesloten voor publiek en dragen de eigenaren van de bunkerhuisjes zelf zorg voor onderhoud van het park.

Het park is een oase van rust en voor wie van stilte en natuur houdt, is het uniek om de zomer door te brengen in bunkerhuisjes die één zijn geworden met het landschap. Wie een kijkje in een recreatiebunker wil nemen, kan dit doen op Youtube "Bijna nooit te koop: bunker in de Zandvoortse duinen".

Tekst: Loes van der Heijden

Uniek zomerverblijf. Bron: Zandvoortsebunkerploeg.nl

DE WATERWOLF

Bij het thema 'Cultuurhistorie' denk je niet zo gauw aan de Haarlemmermeerpolder die relatief jong is. Toch valt er veel te vertellen over dit gebied. Veel hedendaagse namen verwijzen naar meren en dorpjes, die verdwenen door toedoen van het Haarlemmermeer. Mijn blik op de polder werd verruimd door een bezoek aan het stoomgemaal De Cruquius en het Historisch museum in Hoofddorp. Deze polder is niet zonder slag of stoot ontstaan.

Veenmeren

Tussen 1200 en 1600 ontwikkelden jonge duinen zich steeds meer zee- waarts. Hierachter ontstonden meren die door oevererosie steeds groter werden. Rond de 13e eeuw waren er meerdere veenmeren tussen Amsterdam, Haarlem en Leiden: het Spieringmeer in het noorden, het Oude Haarlemmermeer in het midden, het Leidse Meer in het zuiden en het Hellemeer.

De Waterwolf

De meeste meren stonden in open verbinding met de Zuiderzee. Door ontginning werd het veen tussen de elfde en dertiende eeuw tot onder de waterspiegel weggebaggerd. Hierdoor ontstonden plassen die zich tijdens stormen tot één groot meer konden verenigen. Het Oude Haarlemmermeer verenigde zich met het Leidse Meer in 1477 waarbij het dorpje Burgerveen in de golven verdween en Vennip en Beinsdorp eilandjes werden. Daarna volgde het Hellemeer en weer later ook het Spieringmeer. Door zijn omvang en woeste, allesverslindende karakter kreeg het Haarlemmermeer de bijnaam "de Waterwolf".

Turf

Als gevolg van golfslag werden voortdurend stukken van de venige en drassige oeverlanden afgeslagen. Vooral de noordoostelijke oever van het Haarlemmermeer had hiervan te lijden vanwege de overheersende zuidwestenwind. In de zestiende eeuw werd het dorpje Nieuwerkerk verzwolgen door het Haarlemmermeer. Niet alleen afslag van oevers leidde tot het groter worden van het meer. De vraag naar turf vanuit Amsterdam, Haarlem en Leiden was zo groot dat de eigenaren van de landerijen rond de oevers hun veengronden gingen uitbaggeren.

Haarlemmermeer rond 1656 door Jan van Goyen. Bron: Wikipedia

Deze vulden zich met water waardoor de Waterwolf kon toeslaan. Rond 1700 had het meer een oppervlakte van 16.000 hectare. Honderd jaar later was dit 18.000 hectare.

Droogmaking

Door de zware stormen van 1834 en 1836 waren de polders in de wijde omgeving tot aan Leiden en Amsterdam ondergelopen. De kans bestond dat bij een nieuwe storm het Braassemeer, de Westeinderplassen bij Aalsmeer en het Legmeer door het Haarlemmermeer opgeslokt zouden worden. De Waterwolf moest getemd worden. Onder groot protest werd in 1839 de Wet op de droogmaking van

het Haarlemmermeer aangenomen. Beurtschippers en vissers voelden zich in hun bestaan bedreigd. Amsterdam was bang voor verzanding van het IJ. Leiden en Haarlem waren bang voor ernstige vervuiling van de stadsgrachten omdat deze niet meer doorgespoeld zouden worden. Het stoomgemaal De Cruquius heeft bijgedragen aan de drooglegging van de Waterwolf.

Ik woon in Nieuw Vennep, op de bodem van het voormalige meer dat bekend stond als De Waterwolf.

Tekst: Femke van den Berg

Bron: Noord-Hollands archief; Oneindig Noord-Holland

Kaart uit 1745 door Melchior Bolstra. Bron: Wikipedia

EENDENKOOI STOKMAN VIJFHUIZEN

Het steeds groter wordende Haarlemmermeer werd uiteindelijk in 1852 drooggelegd. Het dorpje Vijfhuizen was door de Waterwolf verzwolgen, maar een stukje bijzondere natuur is bewaard gebleven: de eendenkooi Stokman die dateert van vóór de drooglegging.

Kromme Spieringweg

Vanuit Nieuw Vennep fiets ik naar de Kromme Spieringweg in het huidige dorp Vijfhuizen, dat is ontstaan na de drooglegging. Even buiten de bebouwde kom van Vijfhuizen is aan de linkerkant een klein bosje te zien, iets van de weg afliggend. Dit is de eendenkooi Stokman. Het is omringd door weilanden met grazende koeien. Ruim 300 jaar geleden lag tussen het Spieringmeer en het Oude Haarlemmermeer een landtong. Deze lag iets hoger en was aan drie kanten omringd door zeewater en aan één kant door weiland. Ideale omstandigheden voor een eendenkooi die in 1701 werd opgericht door Jan Willemsz Burger.

Na 1757 is de eendenkooi in het bezit gekomen van de familie Stokman, sindsdien onafgebroken eigenaar van de eendenkooi. Momenteel beheert de elfde generatie dit mooie stukje natuur van twee hectare groot. Een kwart hiervan bestaat uit water, omringd door hakhoutbos dat zorgt voor afscherming van lawaai van buitenaf. In 1990 is de eendenkooi en de 22 hectare omliggende weilanden door de familie Stokman in eigendom overgedragen aan Landschap Noord-Holland ter behoud en bescherming. Het beheer en onderhoud wordt nog wel door de familie Stokman gedaan.

Eendenkooi

Een eendenkooi is een bij de Nederlandse jachtwet erkende en geregistreerde vanginrichting voor in het wild levende eend-achtigen. Deze Nederlandse vinding is al bijna 700 jaar be-

kend. In de kooi wordt gebruik gemaakt van staleenden. Deze zijn gewend aan de kooi want ze zijn er opgegroeid. Deze staleenden moeten wilde eenden naar de kooi lokken. Naast de wilde eend komen soorten als zomertaling, wintertaling, pijlstaarteend, kuifeend, tafeleend, slobeend en berg-eend voor. Alleen de wilde eend mag worden gevangen in de eendenkooi. De mannetjes worden gebruikt voor consumptie. De vrouwtjes worden geringd en dan weer los gelaten.

Natuurwaarden

De eendenkooi bestaat niet uit zware Haarlemmermeerse klei maar uit oude veengrond. Op dit stukje veengrond bevinden zich 74 plantensoorten, 31 boomsoorten en bijna 50 soorten zangvogels. Door de rust leven er opvallend veel roofvogels en uilen. Mossen, paddenstoelen en zwammen

zijn geïnventariseerd. Er komen vier soorten vleermuizen voor, waaronder de roze vleermuis. De eendenkooi geeft beschutting aan veel zoogdieren, amfibieën en insecten. Hij is bijzonder door zijn hoge natuurwaarde, maar de cultuurhistorische waarde mag hierbij niet vergeten worden. Het is een gemeentelijk monument.

Excursies

De eendenkooi is niet toegankelijk voor publiek. Alleen vanaf half april tot eind mei zijn er excursies. Eventueel kan dat op afspraak bij Anton en Simone Stokman. Maar ook zonder toegang tot de eendenkooi is het heerlijk om in de omgeving te wandelen en te fietsen. Wil je eens een spotvogel horen? Ga dan volgend voorjaar een kijkje nemen bij de eendenkooi.

Tekst en foto's: Femke van den Berg

DE HAARLEMSE BOLWERKEN

Haarlem heeft de naam een groene en natuurrijke stad te zijn. In werkelijkheid is het een van de meest versteende steden van ons land met een heel klein oppervlak aan parken en plantsoenen. Hoe komt Haarlem aan die natuur-reputatie? Daar zal de bijnaam “Bloemenstad” niet vreemd aan zijn. Haarlem heeft natuurlijk de Haarlemmerhout, misschien wel het meest beroemde stadsbos van Nederland. De Begraafplaats naast Ter Kleef en het Kenaupark zijn ook niet voor niets rijksmonumenten. Die merkwaardige smalle slingerende groene scheg ten noorden van het station, De Haarlemse Bolwerken, staat ook bol van de cultuurhistorie.

In 1821 kwam de beroemde Haarlemse huis-, tuin- en landschapsarchitect Jan David Zocher met een plan om de nutteloos geworden en in vervallen staat verkerende stadse verdedigingswerken om te vormen tot een “stadswandeling”. Hij maakte daarbij gebruik van de bestaande hoogteverschillen, de slingerende loop van de singel en de oude aarden stadswal met zijn uitstekende bastions, waarvan hij een paar insnoerde tot eilandjes. Zocher overtuigde het Haarlemse gemeentebestuur van het belang van een aantrekkelijke noordelijke entree van de stad. Hij leverde niet alleen het ontwerp, maar tekende ook voor de uitvoering en zorgde voor de beplanting vanaf zijn vlakbij gelegen kwekerij Rozenhagen.

Kennemerbrug.

Zijn ontwerp richtte zich vooral op de aantrekkelijke uitzichten richting de weilanden in het noorden en de duinen in het westen. De blikrichting naar de binnenstad werd beplant met dicht struikgewas. Aan de kant van de onaan trekkelijke verpauperde Nieuwstad, tegenwoordig de Stationsbuurt, werd na de bouw van het Station de eerste villa's aangelegd. Zocher ontwierp ze of adviseerde over hun uiterlijk en plaatsing om zijn park zoveel mogelijk overeind te houden.

Na 1875 veranderde zijn zoon Louis Paul de Bolwerken door ze dichter te beplanten met bomen, struiken en

planten. Dit werd door Leonard Springer in het begin van de twintigste eeuw weer teniet gedaan. Hij zette de mooiste bomen vrij en maakte het park opener door bloemperken aan te leggen. In de twintigste eeuw werd het park door bebouwing steeds verder versnipperd. Het werd rommeliger met modderige paden, wildgroei van heesters en donkere hoekjes met afval. De oudste bomen in het park kwamen aan het eind van hun levensduur en takelden af.

Rond 2005 kregen de Bolwerken een opknapbeurt, waarbij de ideeën van Springer werden nagevolgd. Oude bomen werden vervangen door nieuwe, soms bijzondere soorten. Nieuwe bolgewassen, waaronder een aantal stinsensoorten, werden aangeplant.

De Bolwerken blijven onder druk staan. Ze dragen de sporen van intensief gebruik door hondenuitlaters, hangjongeren, wildfietzers en anderen met weinig oog voor de natuur. Een aantal van de nieuw aangeplante bomen kwijnen weg, terwijl oude beuken, paardenkastanjes en populieren ook het loodje leggen. En dan is er nog de telkens opblazende discussie over de aanleg van de Dolhuysfietsbrug, dwars door de Bolwerken. Toch blijft er genoeg natuur te beleven bij een wandeling over de Bolwerken, een levend groen cultuurhistorisch monument!

Groene historie.

Tekst en foto's: Harry Lips

GROEN om te DOEN

Doe-tip: Nieuwe rage botanisch stoepkrijten

Hortus Botanicus Leiden wil dat mensen plantjes niet langer zien als onkruid maar als stoepplantjes. Deze plantjes worden met botanisch stoepkrijten voorzien van een naam, zodat mensen die voorbij lopen wat meer over deze plantjes leren. Door wilde stadsplantjes te laten staan wordt de biodiversiteit gestimuleerd. Doe jij mee? Meer informatie op:

<https://www.ivn.nl/groen-om-te-doen/nieuws/doe-tip-botanisch-stoepkrijten>

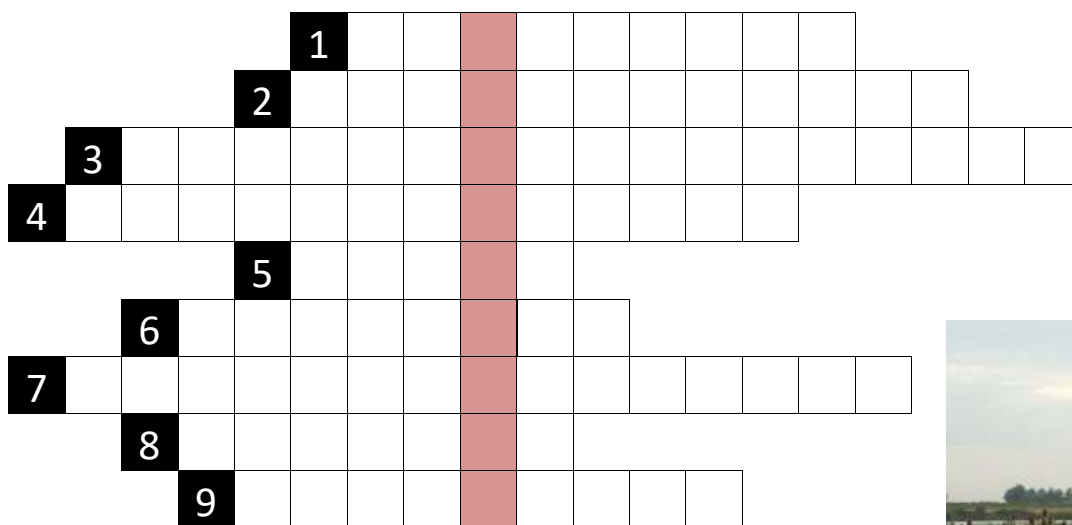
GROEN om te DOEN

Doe-tip: Maak je tuin egelproof

De egel is weer wakker! Dit betekent dat ze nu aan het rondscharrelen zijn op zoek naar eten. Ook in tuinen komt de egel graag op bezoek. Deze bezoektjes zijn goed voor het natuurlijk evenwicht van je tuin omdat ze schadelijke beesten als rupsen, slakken en maden eten. Wil je van je tuin een aantrekkelijk plek maken voor de egel? Kijk dan op:

<https://www.ivn.nl/groen-om-te-doen/nieuws/doe-tip-maak-je-tuin-egelproof>

PUZZEL DE TOORTS 110

1. Onderwerp belicht door Harry Lips.
2. Duitse verdedigingslinie in Europa.
3. Nieuwe workshop onder leiding van Jan Saveur.
4. Dit gewas gedijt goed in duinzand.
5. Voornaam van de 8-jarige winnares van puzzel de Toorts 109.
6. Wat kleurt de bloemen geel volgens het sprookje van Marisca?
7. Thema van deze Toorts.
8. Familie die eendenkooi in Vijfhuizen beheert.
9. Artikel over Ruïne van Brederode is geschreven door

In de gekleurde kolom komt van boven naar beneden een woord te staan.
Stuur de oplossing voor **15 augustus** naar ivnzk.toorts@gmail.com

De winnaar mag een onderwerp kiezen en eventueel schrijven voor een pagina in de volgende Toorts nummer 111.

Spaarndam. Foto: Jany van Dijk

Foto's over het thema 'Cultuurhistorie' zijn gemaakt door: Femke van den Berg, Ronald Cassee, Jan-Willem Doornenbal, Jany van Dijk, Loes van der Heijden, Hans Moolenaar en Piet Paree.

ivn natuur
educatie

